

Härnösand

Bakom varje
ortsnamn finns ett
arv från förr.
Här berättar vi
varför det blev som
det är. Läs och lär.
Och välkommen hit!

Från spännande historia till levande kulturarv.

**I Härnösand ligger kyrkan mitt i byn.
Som ett vitmålat utropstecken reser sig den
pampiga domkyrkan över Östanbäckens
gamla trähusbebyggelse. Här har makt och
bildning alltid stått i centrum.**

Härnösand är en gammal stad. Den grundades redan 1585 av kung Johan III och blev tidigt centrum för många administrativa funktioner i Norrland. Så till exempel blev staden stiftsstad 1647 och tre år senare inrättades ett gymnasium för högre studier. 1778 blev Härnösand även residensstad med kontor för länsstyrelsen och bostad åt landshövdingen. Det gula klassicistiska residenset vid Stora Torget har alltsedan 1790 varit landshövdingens residens. Härnösand blev ett maktcentrum som åtnjöt både anseende och inflytande, vilket också avspeglas i stadens arkitektur.

Gamla gymnasiet med sin pelarrotunda och den pampiga, vitmålade domkyrkan från 1846 var byggnader som stack ut mot dåtidens låga, tätt samlade trähusbebyggelse. Exempel på Härnösands äldre stadsbild finns fortfarande i området Östanbäcken. I dag bor 24 000 invånare i hela kommunen och Härnösand administrerar fortfarande många av Västernorrlands viktigaste samhällsfunktioner.

1. Rådhuset, det gamla gymnasiet.

INTE ÖPPET för allmänheten.
 ADRESS Storgatan 30.

2. Domkyrkan.

ÖPPET alla dagar 10–16.
 ADRESS Franzéngatan.
 TELEFON 0611-245 00.
 www.harnosandsdomkyrka.se

3. Bronsåldersröena.

www.murberget.se

**4. Murberget –
Länsmuseet Västernorrland.**

ÖPPET ti–sö 11–17.
 ADRESS Murberget.
 TELEFON 0611-886 00.
 www.murberget.se

5. Sambiblioteket.

ÖPPET må–to 09.30–19, fr 09.30–18,
 lö 11–15.
 ADRESS Universitetsbacken 3.
 TELEFON 0611-865 30.
 www.sambiblioteket.se

6. Tullportsparken.

ADRESS Södra vägen.

7. Arkivcentrum Nord.

ÖPPET må–to 09–16, fr 09–12.
 ADRESS Kusthöjden, byggnad 46.
 TELEFON 010-476 80 52.
 www.arkivcentrumnord.se

8. Landsarkivet.

ÖPPET må–to 09–16, fr 09–12,
 ti 09–20 (sept–maj).
 ADRESS Jonas Bures plats, Rosenbäckshallén.
 TELEFON 010-476 80 00.
 www.statensarkiv.se

9. Hemsö fästning.

ÖPPET med variation, se webbplats.
 TELEFON 0611-690 02.
 www.hemsofastning.se

Kronholmen

Norra sundet

Sälsten

Villa Fridhem

Norrstađen

7.

Skyttevägen

Höglätten

Volontärvägen

Norra Brännan

Brännarvägen

Volontärvägen

1.

Trädgårdsgatan

2.

5.

Mittuniversitetet

Södra Brännan

Östanbäcken

Mellanholmen

Hovsjorden

8.

Rosenbäckallén

Geresta

Södra sundet

Utansjö

Hemsön

9.

Utväsvägen

Härnösand

1. Rådhuset, gamla gymnasiet.

HÄRNÖSAND BLEV 1650 DEN FÖRSTA staden i Norrland som fick en skola för högre studier. Under tvåhundra år erbjöd gymnasiet i Härnösand den enda möjligheten till högre utbildning norr om Uppsala. Hit kom alltså elever långväga ifrån. Gymnasiabyggnaden uppfördes 1790 och ritades av arkitekten Olof Tempelman. Utmärkande är den pampiga pelarrotundan som markerar den gamla skolans entré i en för övrigt stramt klassicistisk fasad. Knappt hundra år efter att gymnasiet tagits i bruk hade eleverna blivit för många för att rymmas i byggnaden. Istället flyttade Rådhuset in. Idag används huset som kontor för kommunens tjänstemän. Här finns också kommunens sammanträdessal. ↗

2. Domkyrkan.

SVERIGE KRISTNADES OMKRING ÅR 1000 e. Kr. Därefter byggdes enbart under medeltiden

tusentals kyrkor över hela landet. Många fler har tillkommit sedan dess, stora och små, i städer och på landsbygden. Tre år innan Härnösand fick Norrlands första gymnasium för högre studier utsågs staden 1647 till stiftsstad. Detta innebar att Härnösand blev administrativt centrum för samtliga församlingar inom Svenska kyrkan i hela Norrland. Den medeltida kyrka som tidigare fanns i staden ansågs för liten och oansenlig för detta nya uppdrag. En utbyggnad påbörjades men hann inte bli färdig innan hela kyrkan brändes ner av den ryska armén. Dyrbarheter som ljuskronor och silverföremål kunde räddas genom att de gömdes under kyrkgolvet. En ny kyrka byggdes snabbt upp på samma plats, men revs redan efter hundra år. Kort därefter uppfördes 1846 den nuvarande domkyrkan i klassicistisk stil. De ljuskronor som räddades från den gamla medeltidskyrkan finns fortfarande kvar och sprider ljus under mörka vinterkvällar.

I Sverige har vi religionsfrihet och till Härnösands domkyrka är alla välkomna, oavsett trosuppfattning eller livsåskådning. 📍

3. Bronsåldersröset på Murberget.

FÖR 2 500 ÅR SEDAN TÄCKTES nuvarande Härnösand av urskog. Något land som hette Sverige fanns inte, men här levde ändå människor. Små stammar hade slagit sig ner på olika platser runt om i landet. Så även på den plats som idag utgör Härnösand. På bronsåldern levde man här av jakt och fiske. De flesta spår av dessa människor är borta sedan länge, men på vissa håll finns lämningar som kan berätta hur de levde. Norr om Murbergets friluftsmuseum ligger nio gravrösen vid det som under bronsåldern (1 800 – 500 f. Kr.) var strandlinjen. De låg då på en udde i en havsvik men har på grund av landhöjningen hamnat 30 till 45 meter över havsytan. Arkeologerna tror att dessa gravrösen restes som monument över personer med hög ställning och att de samtidigt fungerade som sjömärken för båtar som färdades längs kusten. Gravrösen som dessa är mycket vanliga längs norrlandskusten och enbart i Västernorrland finns omkring 700 stycken. 📍

4. Murberget – Länsmuseet Västernorrland.

PÅ MURBERGET FINNS berättelserna om Västernorrland. En utställning i tre delar beskriver länets utveckling från forntid fram till 1950-talet. Regelbundet arrangeras även tillfälliga utställningar där det kan uppstå oväntade möten mellan musiker, dansare, konstnärer och historiska föremål ur museets samlingar. Friluftsmuseet är ett av de största i landet, med hus och miljöer från stad och land. Sommartid är det folk i gårdarna som berättar, bakar och lagar mat. Särskilda aktiviteter anordnas för barnen. På Murberget finns goda konferensmöjligheter, här finns också en välsorterad butik och ett kafé som serverar en uppskattad lunchbuffé. ↕ ↔

5. Sambiblioteket.

SAMBIBLIOTEKET, med sina filialer i Ramvik, Viksjö och Älandsbro, består egentligen av tre bibliotek under samma tak. Det är

kommunbiblioteket, länsbiblioteket samt Mittuniversitetets bibliotek. I huset finns också Lärcentrum Origo, konsument- och energirådgivning, organisationen 5 i 12, Sveriges Radio Västernorrland, ett café samt lokaler för program och konferens.

Kommunbiblioteket arbetar framför allt med inköp och utlån av böcker, skivor och filmer, informationsverksamhet samt med program och utställningar. Här finns information om allt från korsord och bilreparationer till regler för äktenskapsförord och historiska avhandlingar. Personalen hjälper gärna till och svarar på frågor.

En viktig målgrupp för Sambibliotekets verksamhet är invandrare. Här finns språkkurser, ordböcker och skönlitteratur på en mängd olika språk att låna. Broschyrer på olika språk berättar om verksamheten. Aktiviteter som stick- och språkkaféer samlar både invandrare och svenskar. Ambitionen är att kunna erbjuda något till kommunens alla invånare. ↻ ↵

6. Tullportsparken.

TUSEN ÅR EFTER ATT gravhögarna på Murberget kommit till hade människorna lärt sig att odla jorden. Små samhällen började sakta växa fram och de första härnösandsborna började bygga bostäder och anlägga åkrar. I det som idag kallas för Tullportsparken ligger resterna av ett stort gravfält som är omkring 1 500 år gammalt. Här fanns från början ett 30-tal gravhöggar men flera av dessa har under 1900-talet försvunnit.

Idag finns nio gravhöggar kvar där man har funnit rester av bland annat skelett, ett dräktspänne och en sax. Arkeologerna är osäkra över platsens betydelse, men tror att det kan ha varit en mötesplats för handel. ➔

7. Arkivcentrum Nord.

PÅ ARKIVCENTRUM NORD har flera arkiv samlats i samma byggnader. Här finns bland annat handlingar från Föreningsarkivet i Västernorrland, Härnösands kommunarkiv, Landsarkivet, Landstingsarkivet och Norrlands Näringslivsarkiv.

I dessa arkiv går det att hitta gamla protokoll, fotografier, dokumentationer och skrivelser. Tillsammans ger de en bred bild av samhällets historia, från arbetarrörelsens historia med bland annat fakta och fotografier om timmerflottnings och gamla sågverk, till gamla stadsplaner och ritningar på byggnader. ➔

8. Landsarkivet.

I HÄRNÖSAND LIGGER ett av Europas största arkiv och Sveriges största landsarkiv. Här förvarar man handlingar från ett arkivdistrikt som sträcker sig från Dalälven i söder ända upp till Sveriges norra gräns mot Norge och Finland. Ett arkiv kan beskrivas som samhällets minne. Här bevarar man alla möjliga dokumentationer, skrivelser, protokoll, beskrivningar, fotografier och kartor från skilda tider och från många olika verksamheter i samhället. På Landsarkivet finns flera olika arkiv samlade, som till exempel domstolsarkivet, enskilda personarkiv,

förenings- och företagsarkiv, kyrkoarkiv. Här kan enskilda levnadsöden dyka upp genom arkiverade dagböcker, man kan följa de gamla järnbrukens verksamheter genom något av företagsarkiven, här finns dokument och fotografier från flottningsepoken och i kyrkoarkivet, med handlingar som går tillbaka till 1600-talet, kan man hitta spännande historier som beskriver födslar, dop, vigslar, fattigvård och skolväsende. Alla är välkomna att besöka arkivet och söka information bland de bevarade handlingarna. ➔

9. Hemsö fästning.

UNDER DET KALLA kriget mellan öst och väst byggdes i Sverige flera hemliga försvarsanläggningar. En av dessa var Hemsö fästning i närheten av Härnösand. Hela anläggningen byggdes långt under jord för att den skulle kunna stå emot kärnvapenattacker. Stora rum och långa korridorer sprängdes ut i berget. Här fanns både tunga kanoner och utrymmen för de 320 soldater som bemannade anläggningen, med sovplatser, kök, matsalar, sjukstuga, stabsfunktioner, elledning med mera. I händelse av krig skulle soldaterna klara sig upp till 90 dagar under jord. 1989 avslutade den sista soldaten sin tjänstgöring i Hemsö fästning och 1998 förklarades anläggningen för statligt byggnadsminne eftersom den anses kunna berätta en viktig del av Sveriges 1900-talshistoria.

Sedan 2005 är Hemsö fästning ett museum som är öppet för allmänheten. ↕ ↕

St Petrilogen.

Öbacka speglade sig i vattnet,
runt stränderna glimmade små
eldar, dragspel tonade ute på
fjärden, lustbåtar med långa
rökmoln efter sig satte kurs
ut till öarna och varje hjärta
kuttrade och sjöng.

Ur De tolv söndagarna av Ludvig Nordström.

”

Varför är det viktigt med historia?

Hur länge har det bott människor i Västernorrland? Vad har man levtt av? Hur har tillvaron sett ut? Vilka viktiga händelser har påverkat invånarna? Hur gamla är egentligen de byggnader och kulturmiljöer vi har omkring oss? Och vad kan de berätta?

Frågorna är många, men genom att studera lämningarna från förr i tiden kan vi få många svar. Till exempel hur människor hanterat tillvarons skiftande villkor under olika tids-epoker och varför samhället ser ut som det gör idag. Därför är det viktigt att vi är varsamma om våra kulturarv. De utgör en viktig källa till kunskap om vårt förflutna.

Varför den här broschyren?

Den här broschyren har tagits fram av länsstyrelsen i Västernorrland. Länsstyrelsen är en statlig myndighet som finns i varje län och som arbetar med olika samhällsfrågor. Ett av länsstyrelsens ansvarsområden är att skydda värdefulla byggnader, kyrkor och fornlämningar. Detta görs för att se till att viktiga delar av samhällets historia bevaras och görs tillgänglig för allmänheten.

Det finns i Sverige flera andra institutioner som arbetar med historia och kulturarv. Några av dessa är museerna, arkiven och biblioteken. Genom utställningar, arkivmaterial och böcker berättas om livet förr i tiden, hur det såg ut och hur människorna levde.

Med den här broschyren vill vi berätta om några av de miljöer som länsstyrelsen har i uppgift att skydda. Vi har också valt att berätta om andra platser som kan vara intressanta att besöka, som museer, bibliotek och arkiv.

Skydd enligt Kulturminneslagen.

Byggnadsminnen är sådana byggnader som skyddas av Kulturminneslagen. Skyddet innebär att byggnaderna ska bevaras varsamt och att de inte får förändras eller rivas. I Västernorrland finns cirka 70 sådana byggnadsminnen. De är utvalda för att de på ett tydligt sätt kan berätta om viktiga händelser i samhällets historia.

Kyrkor skyddas också genom Kulturminneslagen vilket innebär att de ska bevaras varsamt och inte får förändras eller rivas utan tillstånd från länsstyrelsen. Inga kyrkor som är byggda före 1940 får förändras eller rivas, men även kyrkor som är byggda under senare år kan skyddas.

Eftersom kristendomen varit Sveriges huvudreligion i mer än tusen år har kyrkan haft stort inflytande i samhället. De bevarade kyrkorna utgör därför ett viktigt kulturarv för oss alla.

Fornlämningar kallas spår efter mänsklig verksamhet från olika tidsepoker. Dessa spår kan bestå av tusen år gamla gravar i form av stenrösen eller stora grästäckta jordhögar. Det kan vara boplatser, fångstgropar för vilda djur, målningar på klipphöllar, gamla kvarnar med mera.

Från förhistorisk tid finns inga böcker som kan berätta om hur människorna hade det. Därför kan man säga att marken under oss är ett arkiv med information om livet för länge sedan. Fornlämningarna kan ge oss mycket kunskap som annars skulle vara svår att hitta. Även fornlämningar skyddas mot förändring och förstörelse genom Kulturminneslagen.

Några olika begrepp.

Eftersom den här broschyren vänder sig till alla oavsett bakgrund väljer vi att här kortfattat förklara några av de begrepp som förekommer:

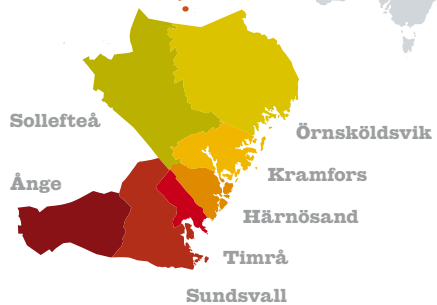
Kultur handlar inte enbart om musik, teater eller litteratur. Kultur används också i betydelsen av människors sätt att leva och organisera sin tillvaro och sitt samhälle.

Historia är studier av mänsklig verksamhet förr i tiden.

Kulturarv är det som tidigare generationer lämnat efter sig, som hus, föremål och sedvänjor och som förs vidare till kommande generationer.

Kulturmiljö innebär i vid bemärkelse de miljöer som påverkats av människor, som städer och jordbrukslandskap. Ofta syftar man på en mer avgränsad miljö, som till exempel en herrgårdsmiljö.

Norrland är den nordligaste delen av Sverige där även Västernorrland ingår. Sveriges sydligaste del heter Götaland och den mellersta heter Svealand.

Län är ett avgränsat geografiskt område för statlig förvaltning, till exempel Västernorrland. Sverige är indelat i 21 län.

Kommun är ett mindre geografiskt område med ansvar för en stor del av vår samhällsservice, som skolor, barnomsorg, äldreomsorg, planering av väg- och vattenfrågor samt integrationsverksamhet. Sverige är indelat i 290 kommuner.

Översättning är viktigt eftersom det finns många människor i vårt län som talar andra språk än svenska. För att nå ut med information om historia och kulturarv till så många som möjligt har vi valt att översätta den här broschyren till arabiska, persiska, engelska och franska. Broschyren i samma serie om länets övriga kommuner finns också på språken spanska, ryska, somaliska och amhariska.

Välkommen till Härnösand.

Det finns en historia bakom allt du ser omkring dig. Alla byggnader, vägar, ångar och skogsdungar har något att berätta. Varje tid har sina händelser som har påverkat vår omgivning.

Att veta mer om vår historia gör att vi bättre förstår den vardagsmiljö vi ständigt vistas i, blandningen av gammalt och nytt gör vårt samhälle både spännande och intressant.

Här presenteras några platser som kan bidra till att förklara Härnösands tillkomst och framväxt, platser som än idag går utmärkt att besöka.

Länsstyrelsen Västernorrland, 871 86 Härnösand. Tel 0611-34 90 00. www.lansstyrelsen.se/vasternorrland

Grafisk form, produktion SE IDEA AB. Textbearbetning Mats Wigardt. Foto Anders Eliasson, Samir Hussein/Björn Grankvist/
Peter Persson/Murberget – Länsmuseet Västernorrland, Per-Åke Könberg. Tryck Lenanders Grafiska. September 2010.